

THE COMMENTARIES ON CICERO'S DE INVENTIONE AND
RHETORICA AD HERENNIIUM BY WILLIAM OF CHAMPEAUX.

Karin Margareta Fredborg

Willelmus' commentaries on Cicero, De Inventione and Rhetorica ad Herennium have until now only been known anonymously from their incipits IN PRIMIS and ETSI CUM TULLIUS. Under these names Mary Dickey in 1968 discussed their date and relationship to other roughly contemporary rhetorical commentaries in her pioneer study, Some commentaries on the De Inventione and Ad Herennium of the eleventh and early twelfth centuries, the second part of which dealing mainly with doctrine still awaits publication. In 1972 John O. Ward in his unpublished thesis, *Artificiosa Eloquentia in the Middle Ages*, Toronto 1972, gave a fuller analysis of the contents and gathered more information on the MSS.

To these two scholars I am deeply indebted, but I believe that through comparison with slightly later commentaries the discussion of date and authorship can be carried further. Also the intrinsic value of this earliest extant set of commentaries to the 'Ciceronian' rhetoric in the Middle Ages recommends this commentator to be more widely known.

Master Willelmus or Guillielmus' commentaries on Cicero's De Inventione, usually referred to as IN PRIMIS from its incipit, is found anonymously in 5 MSS:

Y¹ = York Minster XVI. M. 7 f. 1r-51rb, s. XII (f. 41bis)

D¹ = Durham Cath. lib. C. IV. 7 f. 2ra-30vb, s. XII.

V = Vatican Borgh. lat. 57, f. 56r-95v, s. XII, incomplete, ends at De Inv. II.54.162.

W¹ = Wien, Öst. Nat. Bibl. 3147, f. 176vb-250v. anno 1469.

A¹ = Alba Iulia (Roumania) II.77. anno 1472,

and, with the ascription to magister Willelmus in:

B = Brügge, Bibl. d. l. Ville 553. f. 1ra-39ra.s.XIV. incomplete,
ends at De Inv. I.27.41 (=Y¹ f. 18vb).

His commentary on Rhetorica ad Herennium is found in:

Y² = York Minster XVI. M. 7 f. 51rb-68vb. same hand as Y¹. (f. 57bis)

D² = Durham Cath. Lib. C. IV. 7 f. 3ovb-41vb. same hand as D¹.

W² = Wien Öst. Nat. Bibl. 3147 f. 252r-281r.

A² = Alba Iulia (Roumania) II.77.

E = Escorial, Bibl. d. Monast. (Real Biblioteca) N. III.23, f. 1-39,
s. XII, marginal gloss, fragments only¹⁾.

A RETHORICA WILLELMI is listed in the 1389 catalogue of St. Martin's
Priory, Dover, no. 331.7²⁾.

MSS Y and D and their relationship are described by M. Dickey³⁾ who
however first wrongly gives the number, folionumbers and incipit of another
Durham MS, Cath. Lib. C. IV.29, usually referred to as MATERIA TULLII from
its incipit. Apart from this slip in her account it should be supplemen-
ted on a few points.

More than once the scribe of D notes that his exemplar has lacunas,
e.g. ff. 13ra, 14ra, 23rb, 3ova.

A number of lacunas in Y and D are common to V too.

De Inv. II.14.47

OMNIS ENIM. Y lac. f. 33rb, V lac. f. 83vb, D lac. f. 21ra

De Inv. II.20.61

QUIA CAUSA DISSIDAT Y lac. f. 36rb, D lac. f. 22va, V f. 86vb om.

- 1) The list of MSS is compiled from J. O. Ward's unpublished Ph. D. Thesis, *Artificiosa eloquentia in the Middle Ages*, Toronto 1972, vol.II p.208 ff; 486. MSS Y, D and V are described by M. Dickey, *Some commentaries on the De Inv. and Ad Her. of the 11th and early 12th cent.*, Med. & Ren. Stud. VI, London 1968, p.1 ff., to which the reader is referred for further description. MS W is described in *Tabulae cod. manuscript...* in Bibl. Palat. Vindob. asserv. vol.II p.214, Wien 1868. This MS is partially collated in the excerpts edited by Ward, o.c. vol.II p.154 ff. MS B is fragmentary, omitting Willelmus' preface. It stops at De Inv. I.27.41 FACULTAS. This MS was only in 1973 identified by Ward with our De Inv. commentary. It is described in *Catalogue gén. d. MSS de bibl. d. Belgique II*, p.661, 1934. cf. Ward o.c. vol.II p.486. For MS A and E see Ward o.c. vol.II p.212 f; 479.
- 2) M.R. James, *The libraries of Christchurch, Canterbury and Dover*, Cambr. 1903, p.429.
- 3) o.c. p.5 f.

De Inv. II.23.69

IURIDICIALIS Y lac. f. 37va, V lac. f. 87vb, D lac. f. 23rb.

All three early MSS are dependant on exemplars marred by lacunas and omissions but they are mutually independant. Their exact relationship can only be found by a full collation of them all, which is beyond the scope of this paper, but I have noted that V occasionally has a fuller text than Y and D, being able to supply lacunas in Y and D.

e.g. De Inv. I.29.45

NECESSARIE V f. 7ovb: 'definit necessarium argumentum'. Y lac. f. 19vb, D lac. f. 13ra ('spatium vacuum hic erat!')

De Inv. I.34.57

NEGLEGENDUS IN DICENDO V f. 72va: 'vel aliter NON EST EIUSMODI UT ALTERI EORUM NIHIL PRORSUS DICERE quia utrique eorum videntur habere rationem. Non enim esset solvenda controversia si aliquis eorum nihil dicere videretur. Y lac. f. 22ra D om. f. 14rb

On the other hand Y, which has the greatest number of carefully indicated lacunas sometimes supplied in both V and D (Y f. 2ovb D f. 13va V f. 71rb), is occasionally able to supply the text of both D, W and V in major omissions.

e.g. Prologue Y f. 2rb:

'Sciendum est quod deliberare denominatum est a libra.. eloquentia habet se ad bonum'. D f. 2va om. V f. 56va om. W f. 177ra om.

Apart from lacunas common to some or all of them the three early MSS have a number of independant scribal errors, difference in word order, omissions by homoteleuta etc.

The text of Y is supplemented by a short epilogue f. 68vb-69vb, which is a summary of the author's view on the 3 rhetorical genera and the 'issues', and by a large extract of Manegold's preface to his commentary to De Inventionem (= MS Köln Dombibl. 197 f. 1r) inserted before Willelmus' own preface f. 1va.

In V a folio is missing between ff. 89v and 90r, = Y f. 39vb-41rb ad De Inv. II.28.86 - II.32.99 'de fratre suo sicut... sed consulto venistis ut. F. 89va repeats a long passage written ff. 89ra-b: Accusari quasi dicat vere iniuste... amplius iudicium erit.

The later MSS B W A and the marginal gloss E have not been accessible to me except in so far as their readings have been noted in the excerpts edited by J. O. Ward.

As far as possible within the above mentioned restrictions due to lacunas and omissions the excerpts below are based on all three early MSS.

DATE.

M. Dickey dated the commentary to around 1118, because she considered the author to make a veiled reference to Abailard⁴⁾:

De Inv. I.30.49

Y f. 20vb, D f. 13va, V f. 71va.

Noli iacere cum monialibus, quia ex huiusmodi negotio evenit hoc nuper quod quidam testes amisit⁵⁾.

Against this view could be argued that Heloise was not a nun proper at that time and that the vengeance taken on Abailard was privately undertaken on the initiative of Fulbert and considered illegal, as Fulbert's hired hands were later punished⁶⁾.

Also, all the rest of the references given by the author to contemporary events refer to a period just before the turn of the 11th century. i.e. references to pope Urban II (1088-1099) attempting to check simony⁷⁾, to the accusations of simony raised against the archbishop of Tours, presumably Raoul de Langeais, who was accused of simony around 1080⁸⁾ and references to master Roscelin 'now depraving our laws, as he depraved dialectic'. The exact meaning of this reference is difficult to grasp due to our scanty knowledge of Roscelin. Unless the author has in mind the trinitarian heresy, for which Roscelin was convicted at the council of Soissons in 1092 (however continuing in this heresy), the only known attempt of Roscelin to 'deprave the laws' is his dispute with Theobald d'Estampes during his exile in England in 1094 about the right of ecclesiasticals' children to gain higher ecclesiastical orders, without having served the lower orders first. Pope Urban II at the council of Clermont in 1095 favoured Roscelin's view against this abuse, however adding the provision 'unless the privilege was granted by the Holy See'⁹⁾. Maybe

4) o.c. p.15.

5) amisit] admisit V.

6) Hist. Cal. ed. Monfrin, Paris 1967, p.79.

7) Y f. 10ra V f. 62vb D f. 7rb, cf. Dickey o.c. p.17.

8) Y f. 19rb V f. 70rb D f. 12vb (V omits the reference to the archbishop of Tours). cf. Dickey o.c. p.6.

9) Y f. 52rb D f. 31va. cf. Picavet, Roscelin, Paris 1911, p.52ff. Text ibid. p.115-117 from D'Achery, Specileg. III.448. cf. Dickey o.c. p.18.

this attempt of a notorious heretic to meddle in canon law at a time when his reputation was very low indeed and when he had been forced to leave France is what the author had in mind here.

Also, Willelmus' numerous references to the rhetorical commentary of master Manegold, which was written in the last part of the eleventh century¹⁰⁾, to the rhetorical teaching of master Anselm¹¹⁾, presumably Anselm of Laon, and to 'dominus Lanfrancus', archbishop of Canterbury (1070-1089)¹²⁾ points to a date around the end of the eleventh century. Finally, the complete lack of references to the turbulent events in the first two decades of the twelfth century in Laon¹³⁾ - a town with which the author is intimately acquainted - indicates a date earlier than 1118, the date favoured by M. Dickey¹⁴⁾.

AUTHOR.

The authorship of master Willelmus is indicated only in the late Brügge MS, but is further corroborated by numerous explicit and implicit quotations in a set of notes from an anonymous commentary on *De Inventione*, found in MS Durham C. IV 29 ff. 196ra-215va, s. XII, which quotes Willelmus' commentary 'secundum M.G.' 'according to the view of master G(uillelmus)'.

This Durham MS, which is not to be confused with MS D¹ of Willelmus' commentary (as noted above p.2), includes, apart from this rhetorical section at the end of the MS, six grammatical sections, in which *M.G.* is quoted several times in section I, II, III and V along with other masters;

-
- 10) ref. to Manegold, in Y¹ff. 1ra-1va, 2va, 6va, 6vb, 8rb, 17rb, 18rb, 20va, 20vb, 24ra, 24va, 25rb, 33rb, 35vb, 41ra, 41^{bis}vb twice, 44va, 49rb, Y²f. 57^{bis}rb-va, 62vb. A large fragment of Manegold's commentary on *De Inv.* is found in MS Köln, Domb. 197, f. 1-49v, s. XI-XII, identified by Dickey, cf. o.c. p.9. Her unprinted thesis, *The teaching of rhetoric in the 11th and 12th centuries...*, Oxford 1953, has not been available to me. Manegold's commentary on *De Inv.* is mentioned anonymously in the 11th century MSS catalogue of Hamersleben, item 7, Becker, *Catalogi Bibliothecarum Antiqui*, Bonn 1885, p.140: 'Liber rhetoricorum primus, qui sic incipit: Quam graeci vocant rhetoricam etc: Ward wrongly takes this as a reference to Willelmus' commentary in MS Y, o.c. vol.II p.213.
- 11) Y¹f. 6va, 20va, 24ra, 41^{bis}vb, 49rb, Y² 57^{bis}rb-va, cf. Dickey o.c. p.10, 11, 14.
- 12) Y f. 57vb D f. 34va.
- 13) cf. Guibert de Nogent, *De vita sua* III, PL 156, 912D ff., Hermannus De Mirac. S. Mariae Laud. PL 156, 963B ff.
- 14) cf. Dickey o.c. 13-18. Ward prefers an earlier date, o.c. vol.II p.170.

notably *M.A.* (= Anselmus?), *M. Manegaldus*, *M.S.* maybe the same as *M. Stephanus*. Only *M.G.* is quoted in the rhetorical section.

The MS is written by the same scribe throughout, containing extracts from three different glosses on Priscianus Maior, from one gloss on Priscianus Minor and from the rhetorical commentary. All sections have the form of a collection of extracts, occasionally cast in the form of small 'quaestiones'.

The grammatical sections, called NOTE DUNELMENSES, have been dealt with in detail by R.W. Hunt in his *Studies on Priscian in the eleventh and twelfth centuries* ¹⁵⁾, who dates them to the very early twelfth century.

The rhetorical section, called MATERIA TULLII from its incipit is heavily dependent on the doctrine of master Willelmus not only for a series of particular interpretations of minor sections of *De Inventione*, but also for his main theory of the rhetorical topics of argumentation, for the theory of 'issues' (coniecturalis = question of fact 'an sit?', definitiva = question of definition 'quid sit?', generalis, subdivided into negotialis and iuridicialis = question of how iustificable 'iurene sit?' and translativa = question of procedure) and especially for the theory of the three 'genera', i.e. the lawsuit, the political speech and the speech of praise or censure (genus iudiciale, deliberativum, demonstrativum).

Willelmus held against Boethius *De Differentiis Topicis* that all subjectmatter for oratory being neutral and 'shapeless' by itself only becomes rhetorical subjectmatter when the orator in two distinct procedures 'shapes' the subjectmatter, first by imbuing it with the properties of one of the three genera according to their specific aims - iustice, honesty, utility - and secondly by adding to this roughly shaped material the properties of the issues. The introduction of this system of successive procedures in 'shaping' the case gives the additional advantage of dispensing with equivocal use of the terms 'controversia, causa, quaestio, constitutio':

MATERIA TULLII f. 198ra	WILLELMUS, Y f. 8rb V f. 61rb D f. 6ra
De Inv. I.5.7.	De Inv. I.8.10.
MATERIA ARTIS EAM DICIMUS ...	OMNIS RES ...
deinde causa, quaestio, constitu-	Nota quia causa aequivocum est. Voca-

15) *Med. & Ren. Stud.* I,2 London 1943, p.194-231.

tio. Habent enim quaedam ex istis multas aequivocationes et secundum *M.G.* qui haec omnia diligenter non attendit fru[r]-stra laborat in rhetorica. Et credibile est verum esse hoc secundum suam lectionem, quia harum vocum vel rerum¹⁷⁾ acceptione et lectione diversus est non solum ab omnibus aliis magistris, sed etiam tam a Boethio in IV. libro ut videtur Topicorum quam a * * *¹⁹⁾ in expositione rhetoricarum etc. Dicit itaque in consideratione materiae oratoris esse diversum Boethium in IV libro Topicorum a Tullio in hoc libro. Accipit enim ibi Boethius materia[m] oratoris rem quamlibet quae habilis sit ad hoc ut de ea orator agere possit, licet nondum sit plene formata ad hoc, ut appareat esse materia oratoris, ut furtum Verris. Tullius autem numquam vocat materiam oratoris donec informata sit demonstratione vel deliberatione vel iudiciali.

tur enim causa negotium ita informatum quod tendit¹⁶⁾ ad aliquem finem et quod fit de facto vel de nomine vel de qualitate vel de translatione ...vocatur etiam causa... tota actio placitatio- nis. De Inv. I.13.18 Y f. 11rb V f. 63va D f. 7vb: Et sciendum quod quaestio diversis modis accipitur hic: Constitutio dicitur quaestio... et haec vocatur quaestio, quae interrogativa oratio est quasi quaerens quae hic¹⁸⁾ definitur. Iudicatio iterum dicitur quaestio illa quae ultima fit de qua iudicatur.

EPILOGUE Y f. 68vb

Nota etiam quod in materia oratoris diversi sunt Boethius et Tullius. Dicit enim Boethius in IV. libro Top.²⁰⁾ quodlibet negotium de quo intendit agere orator ipsius oratoris esse materiam, quae postea sub demonstrativo formatum vel sub deliberativo vel iudiciali cadat. Necesse est idem thema simplex nondum demonstrativo vel ceteris (informatum) vult esse materiam eamque deinde dividit per demonstrativum vel deliberativum vel iudiciale.

Tullius vero nullam rem iudicat debere oratoris materiam appellari quamdiu consideratur non informatum aliqua illarum proprietatum, quae per demonstrativum et deliberativum et iudiciale significantur.

16) tantum Y tendat D.

17) vel rerum s.l. add. MS.

18) quae hic] quae sic Y quaestio D.

19) lac. lo fere litt. MS suppl. Victorini.

20) PL 64 1207C f.

Non dico tamen informata agendo /f. 198rb/ sed in proposito et intellectu oratoris. Tunc enim tandem furtum Verris materiam dicit esse oratoris cum ipse orator in animo suo proponit se act²¹⁾urum esse de eo ad laudem alicuius certae personae vel vituperationem quod est demonstrativum genus, cuius finis est honestas etc. vel ad hoc ut inde consequatur honestum et inhonestum, utile vel inutile, quod est <de>liberativum genus, cuius finis est secundum Aristotelem utilitas, secundum Tullium autem utilitas et honestas, vel ad hoc ut inde fiat iudicium...quod est iudiciale genus, cuius finis est aequitas.

ibd. Et notandum quod quando Tullius de furto Verris proponit in animo suo agere ad ipsius Verris vituperationem iam dicitur furtum Verris informatum esse demonstratione. Sicut enim paries suscipit visionem ex /f. 198va/ oculo meo illum vidente sic et furtum Verris suscipit demonstrationem ex animo et intellectu et proposito meo disponente agere de illo demonstrative.

ibd. Nunc videndum de causa, quaestione, constitutione etc. Quaestio itaque et constitutio

ibd. ...Verbi gratia, furtum Verris, postquam inde aliquis intendit agere secundum Boethium eius est materia secundum vero Tullium non, donec intendat aliquis inde agere /f. 69ra/ et loqui ad laudem alicuius vel vituperationem, quod ponit demonstrativum, sive ut ostendat utile vel inutile, honestum vel inhonestum, quod ponit deliberativum, iustum vel iniustum quod significat iudiciale.

ibd. Quod autem cogitatione aliquis informet rem extrinsecam videtur impossibile sed non est. Sicut enim parietem eminus positum informo mea visione, quia dum video eum ago in eum videndo et ipse probatur dum videtur, sic etiam dum cogito aliquam rem et ipsa a me cogitatur et ita rem informo, quae eminus posita est, mea cogitatione. Similiter itaque neminem laedat si informamus rem aliquam demonstratione et deliberatione et iudiciali i.e. proprietatibus quae per haec vocabula significantur.

ibd. In primis itaque sciri oportet quia, quod in dialectica quaerens /f. 69rb/ et quaesita quaestio dicitur²²⁾,

21) act⁺ lac. 5 fere litt. MS.

22) cf. Abailard, gloss. s. Top. ed. Dal Pra, Scritti di logica, Firenze 1969, p.220.6 ff.

ita se habet sicut in dialectica quaerens quaestio et quaesita. Est enim hic proprie quaestio 'utrum Verres fecerit furtum vel non fecerit', constitutio 'Verres fecit furtum, Verres non fecit furtum' scil. affirmatio cum sua negatione.

ibd. Deinde /f. 199ra/ videndum est quo modo demonstrativum, deliberativum, iudiciale genera sint causarum i.e. constitutionum. Vocantur autem genera non quod vera sint genera causarum sed quod similitudinem cum veris generibus respectu causarum habent. Quemadmodum enim verum genus diversis formis informatum in diversas transit species, ita et demonstrativum diversis constitutionibus informatum in diversas transit causas i.e. constitutiones ut furtum Verris... Non enim vim facimus in hoc quod dicamus furtum. Iam enim in hanc materiam non posset incidere illa definitiva constitutio quoniam ei sumus adaptaturi²⁵⁾ in sequenti etc. ad hoc propositum ut de eo ad laudem vel vituperationem eius agatur demonstrative. Potest itaque de eo ita agi ut dicatur 'Verres furatus est equum' et negetur

idem in rhetorica quaestio et constitutio appellatur. Et est constitutio proprie, ut ipse Tullius definit²³⁾ 'prima conflictio causarum i.e. intentio et depulsio' i.e. istae duae propositiones 'Verres fecit furtum' quod ad accusatorum pertinet, et istud defensoris 'Verres non fecit furtum'. ibd. Nunc autem quare ipsa genera appellentur videndum est. Neque enim cum his sentitur qui recta illa genera existimant, sed genera appellat auctoritas demonstrativum, deliberativum, iudiciale, quia sunt similia veris generibus in hoc quod sicut vera genera praeiacent informia velut materia, advenientibus autem formis informantur in species.

Sic quilibet actus de quo agere aliquis intendit [agere] ad laudem vel vituperationem alicuius vel ad utile vel inutile, vel iustum vel iniustum²⁴⁾ simplex praeiacet adhuc purum, advenientibus formis illis, quae constitutiones faciunt, sunt quasi species. Verbi gratia. Intendit aliquis de furto Verris ad laudem vel vituperium, quod facit id demonstrativum. Ecce quasi informe quod si et formetur huiusmodi proprietate, quod fit si quando²⁶⁾ accusator affirmet factum, defensor vero neget,

23) De Inv. I.8.10.

24) iustum - iniustum] iuste - iniuste Y.

25) adoptaturi MS.

26) si quando] hoc quam Y.

'Verres non est furatus equum' et
ita iam suscepit talem formam se-
cundum quam vocetur constitutio
coniecturalis in demonstrativo²⁷⁾
genere et ita demonstrativum²⁸⁾
genus hic informatum est consti-
tutione coniecturali.

iam fit species quodam modo et dici-
tur demonstrativum coniecturale.

In the issue 'iuridicialis assumptiva' i.e. the question of an act being
iustificable because of the introduction of mitigating circumstances Wil-
lelmus points out that this is not a main 'issue' proper on par with the
other main issues, but rather the counsel of defense's particular device
of selecting and corroborating his choice of issue, 'ratio'. This theory
MATERIA TULLII took over:

MATERIA TULLII

De Inv. I.11.15 ADSUMPTIVA
f. 2o5ra

Nec tamen hoc debet poni
in constitutione secun-
dum *M.G.* sed subintellegi
eo quod non sit de consti-
tutione sed sit quaedam
pars extra constitutionem,
quae vocatur ratio, pro-
cedens cum ceteris ut auc-
tor testatur ex constitu-
tione. Quae si computa-
retur in parte constitu-
tionis et ideo vocaretur
assumptiva quia assumit
rationem illam, iam et
absoluta propter eandem
causam posset dici as-

WILLELMUS

De Inv. II.23.69 ABSOLUTAM, ADSUMPTI-
VAM ALTERAM Y f. 37vb V f. 88ra
D f. 23rb

Item quaeritur quo modo potest discerni
an sit constitutio absoluta an assump-
tiva, cum utraque simpliciter propona-
tur sine assumpto...Ad quod responde-
tur: Verum est quidem quod²⁹⁾ in con-
stitutione non discernitur³⁰⁾ an sit
absoluta an³¹⁾ assumptiva sed est qua-
si rudis et informis donec ratio³²⁾
informet eam. Quando vero ratio addu-
citur ex vi rationis bene perpenditur
an velit iustum intellegere per se an
per illud assumptum, quod in ratione
adducitur³³⁾.

De Inv. II.24.71 Y f. 38ra V f. 88rb
D f. 23va

Nota quod non ideo dicit ADIUNCTO

27) d⁺ lac. lo fere litt. MS. 28) deliberativum MS. 29) quia VD.
30) discernuntur D. 31) sit add. D. 32) om. V. 33) om. D.

sumptiva cum et ipsa sibi assumat rationem.

quod in constitutione debeat adiungi assumptum, quia si hoc esset, iam quaestio iam ratio periret, sed AD-IUNCTO debes intellegere in ratione, quia non est aliud assumptum quam ratio.

In the theory of rhetorical topics MATERIA TULLII implicitly took over from Willelmus the doctrine that the 'loci ex attributis personae' have no independant value but are mainly used to corroborate the arguments from the 'loci ex attributis negotio'³⁴⁾:

MATERIA TULLII

De Inv. I.24.34.

f. 2o6va

Notandum quod argumenta quae trahuntur ex attributis personae tantum numquam probant aliquid esse factum vel non esse factum etc., sed tantummodo personam reddunt aptam ut credatur idonea ad id quod fecisse vel non fecisse arguitur.

WILLELMUS

De Inv. II.14.46.

Y f. 32vb-33ra V f. 83va D f. 2ovb

Solet quaeri quid est quod attributa personae, quae solent informare personam et ideo inventa sunt ut ostendant illam idoneam ad negotium, modo probant negotium et tamen attributa personae dicuntur. Sed sciendum est quod tota summa probationis ad negotium tendit et etiam ipsa informatio personae gratia negotii fit.

MATERIA TULLII quotes *M.G.* 13 times, of which 10 correspond to Willelmus' commentary on De Inventione:

MATERIA TULLII

ad De Inv.

I.5.7 ff. 198ra-2oorb bis

I.11.15 f. 2o5ra-rb

WILLELMUS

ad De Inv.

- Epilogue. Y f. 68vb-69vb³⁵⁾, doctrine found passim in the De Inv. commentary.

II.23.69 Y f. 37vb; 38ra V f. 88ra; 88rb D f. 23rb; 23va.

34) cf. Victorinus, ed. Halm, *Rhet. Lat. Min.* Leipzig 1863, p.267.16: Ergo attributum personae facit personae fidem, facto autem prodest adprobata persona.

35) ed. below p.33 ff.

I.23.33	f. 2o6rb	I.23.33	Y f. 15rb	V f. 66vb
			D f. 1orlb-va	
I.24.34	f. 2o6vb	I.24.34	Y f. 16ra	V f. 67rb-va
			D f. 1ovb	
I.3o.46	f. 2o8vb	I.3o.46	Y f. 2orlb	V f. 71ra
			D f. 13rb	
I.42.78	f. 211rb-va	I.42.78	Y f. 23va	V f. 74ra
			D f. 15ra	
II.19.58	f. 212vb	II.19.58	Y f. 35va	V f. 86ra
			D f. 22ra	
II.29.86	f. 212vb-213ra	II.29.86	Y f. 39vb (with omissions)	
			D f. 23va	V <u>deficit</u> (folio missing cf. above p. 3)
II.43.125	f. 213va-vb	II.43.125	Y f. 44rb-va	V f. 93ra
			D f. 27vb	

For the last 3 quotations I have been unable to find corresponding passages in Willelmus' commentary:

ad De Inv.	MATERIA TULLII	WILLELMUS
I.23.33 aut...aut	f. 2o6rb not like	Y f. 15rb V f. 66vb
		D f. 1ova
I.44.83 solitarium/rarum	f. 211va not in	Y f. 25ra V f. 75rb
		D f. 16ra
I.46.84 'si mater est, diligit'	f. 211vb not in	Y f. 25rb V f. 75vb-76ra
		D f. 16rb

Considering the correspondence between *M.G.* master Willelmus in the great majority of explicit quotations, the general reliance on Willelmus for main parts of doctrine and on the other hand the many lacunas in Y, D and V, this partial lack of correspondence need not detain us here, but can reasonably be interpreted as MATERIA TULLII quoting a fuller text than that of Y, D and V.

If thus the ascription to master Willelmus in the late MS B is substantiated by the correspondence between the quotations from master G<uilelmus> in the early twelfth century gloss, MATERIA TULLII, and our commentary we may go further and ask which William?

Five features appear to be characteristic of this master William writing in the nineties of the eleventh century:

1° He was intimately acquainted with Laon, mentioning the teaching of grammar and rhetoric in Laon (see below p.20), the great number of students in Laon causing even canons to let out lodgings to students³⁶⁾ - the difficulty in obtaining lodgings during the terms in Laon is confirmed by contemporary sources³⁷⁾ - and illustrating a long distance road with the road from Laon to Paris³⁸⁾.

2° He was heavily dependent on the views of master Anselmus or Ansellus, presumably Anselm of Laon, and of master Manegold.

3° He was not a partisan of Roscelin's nominalism ('depravavit dialecticam', cf. above p. 4), but rather a realist, apt to use expressions as 'res universalis'³⁹⁾ and at one point clearly alluding to the contemporary conflict between realism and nominalism:

De Inv. I.42.78.

Y f. 23va V f. 74ra D f. 15ra

REPREHENSIO EST PER QUAM ARGUMENTANDO ADVERSARIORUM CONFIRMATIO
...DILUITUR dico ex toto AUT INFIRMATUR saltem in parte AUT si nec
ex toto nec ex parte destrui potest saltem ALLEVIATUR quod parva videtur
ratio adversarii et levior. Et hoc solet esse cum adversarius
posuisset bonas rationes prius ad confirmationem suae partis, si
postea ponat rationes alius aequae firmas vel firmiores ad confutationem
eiusdem partis. Sicut si aliquis diceret 'genus est res' et daret
inde bonas rationes et invincibiles, et alius diceret 'non est res'
et daret similiter firmas rationes, inde⁴⁰⁾ hoc quod tam bene⁴¹⁾ rationes
adducerentur huc sicut illuc faceret partem adversarii levio-
rem videri.

36) Y f. 20ra V f. 71ra D f. 13rb (with omissions): Vere non est turpe Laudunensibus canonicis hospitia clericis locare, quia non est turpe clericis ea conducere.

37) Bernard of Pisa's letter to Anselm of Pustella, ca. 1103: Hospitium mihi et vobis locare curabo. (hospitia) multis clericis Laudunum adventantibus vix inveniri valde cara poterunt, Lettres d'Yve de Chartres, 26, ed. M.L. Merlet, Bibl. d. l'École de Chartres, ser.IV, vol.I, Paris 1855, p.466.

38) Y f. 14ra V f. 65vb D f. 9va (with omissions): A Lauduno usque Parisius... a mane usque ad primam Suessionis venit, a prima usque ad nonam Silvanectis, a nona usque ad vesperam Parisius venit. Sic quod in summa est incredibile, per partes fit credibile.

39) ad De Inv. I.5.7. Y f. 6va V f. 60ra D f. 4vb; ad De Inv. I.10.13. Y f. 9vb, lora V f. 62va-b D f. 7ra cf. excerpt below p. 29 ff.

40) om. Y V.

41) bonae V.

By selecting 'genus est res' as an example of an argumentation, which neither as a whole nor partially can be reargued and which had 'invincibiles rationes' Willelmus clearly took the realist's part.

4° This Willelmus had a marked interest in dialectic which is clear from his discussion of loci and argumentum (see below p.23 ff.)

5° Finally, he was a famous master as can be seen from the number of MSS from the 12th to the 15th century and from the influence which he exercised on both MATERIA TULLII and the section on rhetoric in Abailard's gloss on De Differentiis Topicis.

I believe that the author of these rhetorical commentaries was William of Champeaux.

William of Champeaux's extant work, the theological 'sententiae' and the quotations from his dialectical treatises^{41a)} are too fragmentary and bound to particular texts to offer sufficient comparison with the rhetorical commentaries by Willelmus. So we must compare Willelmus with what is known of William of Champeaux's life, his masters and early teaching career.

William of Champeaux was born ca. 1070, but until the beginning of the 12th century, when Abailard confirms that his school in Paris was famous, especially for dialectic⁴²⁾, nothing is known of him except that he had been a student of Anselm of Laon⁴³⁾.

The myth that he should have been a student of Manegold of Lautenbach, invented by Du Boulay and Histoire Littéraire de la France⁴⁴⁾ and often

41a) The 'sententiae' are edited by O. Lottin, *Psychologie et Morale au XIIe et XIIIe siècles*, V. p.190-227, Gembloux 1959. For the dialectical quotations cf. Abailard, *Scripti de logica* ed. Dal Pra, Firenze 1969, p.271.37 ff; Abailard, *Dialectica*, ed. De Rijk. 1970 (magister noster) cf. p.57.3 ff. 59.6 ff. 64.16. 67.5 ff. 82.7 ff. 135.29 ff. 195.12 ff. 200.7. 201.2. 205.32. 271.38 ff. 541.32 ff. (not indexed). cf. De Rijk. *Logica Modernorum II.1*. Assen 1967, p.182-186; 203-206. N.J. Green-Pedersen, *William of Champeaux on Boethius' Topics* according to Orléans Bibl. Mun. 266, *Cahiers de l'Institut du Moyen-Âge grec et latin* 13, Copenhagen, 1974, p.13-30.

42) *Hist. Cal.* ed. Monfrin p.64 ff.

43) *Hist. Cal.* ed. Monfrin p.67.

44) *Historia Universitatis Parisiensis*, t. I, p.347, 587, 621, Paris 1665. *Hist. Litt. d. l. France* t. IX, p.282 f., Paris 1750.

repeated in modern literature⁴⁵⁾ is contradicted by the content of the only two genuine works known to have been written by Manegold of Lautenbach, *Liber contra Wolfelmum*⁴⁶⁾, which strongly condemns the kind of theology practiced by masters like Anselm of Laon and William of Champeaux, and the investiture pamphlet *Liber contra Gebehardum*⁴⁷⁾.

Only, if we postulate with Wilfried Hartmann⁴⁸⁾ that Manegold of Lautenbach because of his monastic conversion in late life gave up his former views on theology and the Artes, can Manegold of Lautenbach - mainly because of his use of scholastic method in *Liber contra Gebehardum* and his extensive knowledge of pagan authors and philosophers against whom he argues in *Liber contra Wolfelmum* - be identified with 'Manegaldus, modernorum magister magistrorum', who possibly was the teacher of William of Champeaux⁴⁹⁾.

However another master Manegold's gloss on the Pauline Epistles in MS Bodl. Laud. Misc. 216 has been shown to have influenced the school of Laon⁵⁰⁾. In theology William of Champeaux was certainly part of the school of Laon as is clear from the MSS tradition of the 'sententiae' of William of Champeaux, Anselm and Raoul of Laon⁵¹⁾ and from their adversary, Rupert de Tuy⁵²⁾; possibly this master Manegold is to be identified with master Manegold quoted by Willelmus in the rhetorical commentaries⁵³⁾.

-
- 45) O. Lottin, *Psychologie et Morale au XIIe et XIIIe siècles*, t. V, Gembloux 1959, p.189. F. Chatillon, *De Guillaume de Champeaux a Thomas Gallus*, Rev. d. Moyen Age Lat. 8, Strassbourg 1952, p.142. The best account of William of Champeaux is in Lesne, *Les Ecoles*, Hist. d. l. Propriété Ecclésiastique en France, V. Lille 1940, p.200 ff.
- 46) ed. W. Hartmann, *Monumenta Germ. Hist. Quellen z. Geistesgeschichte d. Mittelalters* 8, Weimar 1972.
- 47) ed. K. Francke, *Monumenta Germ. Hist. Lib. de Lite I. s. 308-430*.
- 48) W. Hartmann, *Manegold v. Lautenbach. u. d. Anfänge d. Frühscholastik*, *Deutsches Archiv f. Erforsch. d. Mittelalters* 26. 1. Wien 1970, p.47-149.
- 49) Anon. Mellic. PL 213,981D - for William of Champeaux as 'Magister modernus' see O. Lottin, o.c. p.11 f.
- 50) O. Lottin, o.c. p.153-170.
- 51) O. Lottin, o.c. p.299 et passim.
- 52) Rupert de Tuy, *De voluntate Dei* PL 170,437C: *scholis vestris...vos artium magistri...* cf. Rupert de Tuy, In reg. S. Bened. ibd. 482.
- 53) not Manegold of Lautenbach, with whom Dickey identifies the master Manegold quoted by Willelmus, o.c. p.12. For the various Manegolds see F. Chatillon, *Recherches critiques sur les différents personnages nommés Manegold*, Rev. d. Moyen Age Latin 9, Strassbourg 1953, p.153-170.

The extracts published of these glosses on the Pauline Epistles are unfortunately too short to permit any definite conclusions as to their relationship to the rhetorical commentary by Manegold.

If William of Champeaux thus can be firmly established within the school of Laon to which also a Master Manegold was somehow connected and thus likely to be the Willelmus writing rhetorical commentaries, we still have to take into account the possibility of other master Williams teaching in Laon at the end of the eleventh century. Only one is known, William of Corbeil, later archbishop of Canterbury, who while tutor to the sons of Ranulf Flambard, the English Royal chancellor and bishop of Durham, studied under Anselm of Laon⁵⁴). He is however unlikely to have written the rhetorical commentaries because of the derogatory references to the English, which would hardly be published by anybody belonging to the household of the English Royal chancellor⁵⁵).

Finally the identification of master Willelmus with William of Champeaux is confirmed by the writings of his well known student in rhetoric, Abailard. Abailard studied rhetoric under William of Champeaux in Paris some time between 1108 and 1113⁵⁶). During the discussion after one of the lectures they had an argument about the universals where Abailard forced William to modify his realist's views. This discussion is of course not verbatim reported in Willelmus' rhetorical commentaries, as it took place after the 'lectio' which would roughly correspond to our commentaries so we should rather look for statements in the commentaries which could sufficiently provoke such discussions. Here I know of no other early medieval rhetorical commentary holding so explicit views on the universals as Willelmus' 'invincibiles rationes' for saying 'genus est res'. His other students followed suit as the author of MATERIA TULLII who claims 'verum genus est res universalis'⁵⁷) but to Abailard it must have been an irresistible provocation, not to be missed.

Abailard's own Rhetoric, which he refers to in the glosses to Boethi-

54) Herm. d. Miraculis S. Mariae Laud. PL 156,977B-C.

55) Y f. 31ra V f. 81va D f. 19vb cf. Dickey o.c. p.14 and Y f. 16ra V f. 67va D f. 11ra: vere est stultus quia est Britannus.

56) Hist. Cal. ed. Monfrin p.67.

57) f. 199rb.

us, *De Differentiis Topicis*⁵⁸⁾ has not been found, but a section of these glosses includes a short discussion of the rhetorical loci and the issues, illustrated with a number of examples which offer comparison with Willelmus' commentary on the *De Inventione*.

The text of Abailard is that of Dal Pra's, checked against the manuscript (Paris B. N. lat. 7493) and the other extant MS to this section, MS Paris Arsenal 91o f. 120vb-121rb⁵⁹⁾. Important deviations from Dal Pra's text are indicated in the notes.

ad De Diff. Top. PL 64 1177C

Dal Pra p.257.27 ff.: Nomen

scil. eius Verres quod hoc modo probat: Credibile est quod verrat⁶⁰⁾ i.e. destruat⁶²⁾ omnia quia⁶³⁾ Verres nominatur.

Dal Pra p.257.34 ff.: Natura.. credibile est sapientem esse, quia Graecus est vel Atheniensis, vel seditiosum quia de genere Gracchorum⁶⁶⁾ vel levem quia est adolescens.

Dal Pra p.258.3 ff.: Habitus ut⁶⁸⁾ est qualitas per applicationem veniens difficile mobilis sicut scientiae et virtutes quas etiam ipse Aristoteles (Cat. 8b27f) in

De Inv. I.24.34 Y f. 15vb V f. 67rb

D f. 10vb: nomen..quod aliquam proprietatem personae secundum sui ethimologiam notat ut Verres merito vocatus est⁶¹⁾ ille qui omnia verit... Vere iste verit Siciliam quia Verres dicitur, quia verit omnia⁶⁴⁾.

De Inv. I.24.35 Y f. 16ra V f. 67va

D f. 11ra: Vere est prudens quia est⁶⁵⁾ Atheniensis..vere est seditiosus quia est de genere Gracchorum.. vere est levis⁶⁷⁾ quia est puer, vere lascivus quia adolescens.

De Inv. I.25.36 Y f. 16vb V f. 68ra

D f. 11rb: Habitus est qualitas superveniens per industriam subiecti diuturna et difficile permutabilis (Cat. 8b29) ..AFFECTIO EST COMMUTATIO

58) ed. Dal Pra, *Scritti di Logica*, Firenze 1969, p.263.25: Si qua vero desunt ad perfectionem doctrinae in RHETORICA NOSTRA plenius exequamur; p.267.16:..de quibus cum scripturis in RHETORICA plenius disputandum est.

59) I owe the information on this MS to N. J. Green-Pedersen. I refer to MS Paris. B. N. lat. 7493 as P, MS Paris, Bibl. Arsenal 91o as A.

60) ureret Dal Pra verret P.

61) fur add. V.

62) destrue(re)t Dal Pra destruet P.

63) qui Dal Pra quae P.

64) this example ultimately goes back to Quintilian VI.3.55.

65) om. D.

66) Graecorum Dal Pra Gracchorum A P.

67) lenis Y.

68) [non] Dal Pra.

prima specie qualitatis habitus appellat...Affectio, quam et ipse (Cat. 8b29) dispositionem vocat, qualitas est non naturaliter sed quodam modo veniens per applicationem et facile mobilis, ut laetitiae, metus, molestia, quae sic probat: auditur quod nolebat quia⁶⁹⁾ sic molestus rediit.

Dal Pra p.258.27 ff.: Casus est eventus sicut et fortuna sed in hoc differunt quod casus quasi transitorius est, fortuna vero⁷¹⁾ permanentior...casus...sic probat: Vinceris quia malum augurium apparuit⁷²⁾ tibi.

Dal Pra p.258.33 f.: Haec sunt XI attributa personae quae⁷³⁾ eam idoneam ostendunt vel promptam ad agendum aliquid vel non.

Dal Pra p.259.34 ff.: Ante rem vero cum re, post rem...ut si factum ponamus homicidium de quo iudicium est, ante ipsum dicitur esse quod homicida gladium suum arripuit⁷⁴⁾, socios adduxit, domum occisi intravit. Cum re⁷⁶⁾ vero sunt quae evenerunt dum fieret homicidium sicut in ipsa interfectione auditus est tumultus, vox percussus, puer aliquis prosiluit clamans de domo.

i.e. qualitas aliqua permutabilis.. ista sic probant: Vere affert bonum nuntium quia laetus est..vere non affert bonum nuntium quia tristis est.

De Inv. I.25.36. Y f. 17ra V f. 68vb D f. 11va: Casus vocat transitorios eventus⁷⁰⁾ .. Vere vinceris in bello quia malum augurium tibi apparet.

De Inv. I.25.36. Y f. 17ra V f. 68vb D f. 11va: Haec sunt illa XI attributa quae induunt et informant personam ad hoc ut sit idonea ad negotium.

De Inv. I.26.37. Y f. 17rb V f. 68rb D f. 11va: Ante rem...ut potes videre in homicidio, prius homicida arripuit gladium, adduxit socios, intravit domum. Cum re sunt illa quae in ipso⁷⁵⁾ actu evenerunt sicut in ipsa interfectione auditus est tumultus, vox percussus, puer aliquis prosiluit clamans⁷⁷⁾ de domo. Post rem sunt illa quae statim secuta sunt post negotium ut effugium de domo illa per diverticula, secutio canum la-

69) qui P Dal Pra. 70) effectus V. 71) vero om. P Dal Pra.

72) augurium apparuit] accidit A. 73) qui P Dal Pra

74) extraxerit P Dal Pra arripuerit A. 75) om. V. 76) om. P.

77) prosiluit clamans] prosiliens clamavit V.

Post rem sunt illa quae statim
consequentia sunt post negotium
ut quod effugit de illa domo per
diverticula, secutio canum la-
trantium⁷⁹⁾, latibulum in domi-
bus suis⁸⁰⁾ factum.

Dal Pra p.261.11 ff.: Tempus sicut
occasio probat quando ex opportu-
nitate aliqua accidente ideoneum
videtur <ad> aliquid faciendum
vel non, sicut ex qualitate aeris
ut cum dico quod nox est vel dies,
vel ex actionibus hominum quando
videlicet vel⁸¹⁾ vindemiae inten-
dunt vel messi⁸²⁾.

Dal Pra p.262.15 ff.: Facultates
Tullius (De Inv. I.27.41) esse
dicit aut quibus facilius ali-
quid fit aut sine quibus fieri
non potest. Facilius autem ho-
micidium gladio fit quam baculo,
navale vero bellum sine navibus
omnino fieri non potest.

Dal Pra p.262.22 ff.: In adiunc-
tis vero negotio Tullius locos
dialecticos includit quibus
quandoque orator utitur.

Dal Pra p.263.6 ff.: Haec autem
ideo consequentia⁸³⁾ sunt appella-
ta quod quasi a longe sequantur
negotium maxime ab eo remota, cui

trantium, latibulum in domibus suis⁷⁸⁾
factum.

De Inv. I.27.40. Y f. 18rb V f. 69rb
D f. 12rb: Tempus vero superius ac-
ceptum solum spatium sine respectu
opportunitatis. Opportunitas autem
illa, alia ex qualitate aeris, ut
est dies, nox, aestas, hiems, alia
ex actione hominum ut messis, vin-
demia.

De Inv. I.27.41. Y f. 18va V f. 69va
D f. 12va: Facultas alia sine qua
non fit ut navale bellum sine na-
vibus, alia qua facilius fit ut
interfectio facilius fit gladio
quam baculo.

De Inv. II.5.19. Y f. 29vb V f. 80va
D f. 19ra: Amplificabit enim causam il-
lam per definitionem et tunc erit lo-
cus dialecticus. Assumunt enim rheto-
rici dialecticos aliquando locos, vel
per exemplum...et tunc est a simili.

De Inv. I.28.43. Y f. 19ra V f. 70ra
D f. 12vb: Hi loci de quibus acturus
est valde remoti sunt a negotio quia
neque de ipso neque vicina⁸⁴⁾ ipsi

78) domibus suis] domo sua V. 79) latrantum P Dal Pra.

80) domibus suis] domo sua A. 81) ex - vel om. A.

82) intendunt - messi om. A. 83) consequentibus P Dal Pra.

84) de vicino V.

neque ita vicini haerent sicut continentia vel quae sunt in gestione, neque per adaptationem⁸⁶⁾ relationis cognata sicut sunt adiuncta⁸⁵⁾ sed a longe sequuntur et sed omnino remota sunt⁸⁷⁾ atque⁸⁸⁾ mo⁸⁸⁾ loco ponuntur. ideo haec quoque ultima sunt collocata.

Finally, apart from these common examples illustrating the rhetorical loci, common doctrine on the 'loci e persona' (cf. above p.11) and common doctrine of the rhetor's use of dialectical 'loci', the two authors significantly diverge in details of their example of 'tempus' according to their aims, Abailard teaching dialectic, William preoccupied with teaching grammar and rhetoric in Laon:

Dal Pra p.261.5 ff.: Tempus...temporis quantitas ⁸⁹⁾ attenditur veluti se negetur dialecticam legisse, qui non nisi per mensem fuit in scholis.	De Inv. I.26.39. Y f. 18ra V f. 69rb D f. 12ra-b: Tempus... Vere potuit legere Priscianum et rhetoricam Lauduni, quia fuit ibi per annum.
--	--

It could be argued that these common examples, some of which can be found in other early 12th century rhetorical commentaries, were part of a common tradition, still the accuracy with which some of the longer ones are reproduced by Abailard in this short treatise on rhetoric together with the more important, but obviously brief echoes of Willelmus' theory of 'loci e persona' and the rhetor's use of dialectical topics particular to Willelmus and his school⁹⁰⁾ suggest an important connection with Willelmus' commentaries.

All these pieces of evidence taken separately cannot prove that William of Champeaux was the Willelmus writing the rhetorical commentaries in the last decade of the 11th century, but taken together they show that these commentaries can with a high degree of probability be ascribed to William of Champeaux.

85) adiuncto V. 86) actionem Dal Pra actionem P deficit A.

87) maxime - remota sunt om. A. 88) in ultimo V.

89) temporis quantitas] spatii opportunitas A.

90) Thierry of Chartres argued against this view, cf. Fredborg, The commentary of Thierry of Chartres on Cicero's De Inventionem, Cahiers de l'Institut du Moyen-Âge grec et latin 7, Copenhagen 1971, p.24 f.

DOCTRINE.

William of Champeaux's commentaries on *De Inventione* and *Rhetorica ad Herennium* reflect a number of characteristics of early medieval rhetoric. Rhetoric is very much kept within the classroom, where he uses a long series of vivid and often excellent comparisons with contemporary life as illustrations of rhetorical theory⁹¹⁾, but when it comes to discussing the applicability of rhetoric to the needs of society, including contemporary society, William recedes into scholastic and antiquarian interpretations or mere paraphrase, notably so in the commentary to the proem of *De Inventione*.

This tendency was cut short by Thierry of Chartres and his student Petrus Helias, who more firmly concentrated on the intricacies of the coherence of rhetorical doctrine⁹²⁾ and, as in Thierry's commentaries on *De Inventione* and *Ad Herennium*, rather illustrated theory with examples from ancient Latin literature than from contemporary life.

Another early feature in William's commentaries is the greater interest in *De Inventione*, while the commentary on *Ad Herennium* rarely goes beyond mere paraphrase enlightened by ancient or contemporary illustrations and supplemented with a careful analysis of deviations from the terminology of *De Inventione*. Accordingly, William has very little new to say on disposition, memory, delivery and style, but concentrates on invention.

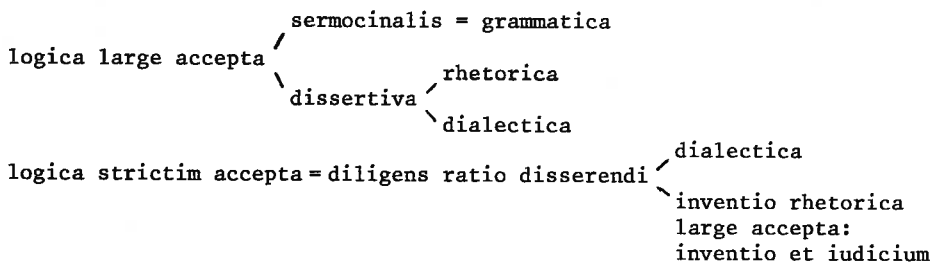
Most of the commentary on *De Inventione* is heavily dependent on Victorinus' commentary and Boethius, *De Differentiis Topicis*, but two important parts of doctrine are dealt with in an authoritative and excellently clear manner, the relation of rhetorical arguments and loci to the dialectical ones and the theory of issues.

91) cf. Dickey o.c. p.13-18. cf. the example of laborious work, consuming much time, Y f. 18ra: *negotium magnum quantum ad difficultatem ut est Platonica lectio*. Y f. 42ra discussing the right reward for the right job: *Si cucurrit vetula et vicit in cursu, habeat baconem* (a side of ham) *non centum sextertia* (liquid or dry measure). Y f. 61rb dealing with mnemonics: *Non solemus meminisse, nisi res mirabiles et magnas sicut stellam quae apparuit tempore Anglici regis*, cf. Haley's comet, appearing 1066.

92) cf. K.M. Fredborg, Petrus Helias on rhetoric, *Cahiers de l'Institut du Moyen-Age grec et latin* 13, 1974, p.31-41.

Rhetoric and dialectic.

Rhetoric is according to William a part of logic (haec scientia supponitur logicae)⁹³⁾. The relationship with the other parts of trivium can be described thus:

Accordingly rhetorical invention includes iudicium. This is exemplified from dialectic.

De Inv. I.7.9. Y f. 7va D f. 5va V f. 6ovb.

Notandum est quoque quod cum inventio in dialectica diversa a iudicio sit, hic inventio tam large accipitur quod iudicium continet. Videamus ergo quid est inventio in dialectica et quid iudicium, ut postea melius intellegamus quomodo hic altera alteram includat.

Inventio docet excogitare qui loci habeant aliquam affinitatem cum termino posito in quaestione et eligere unum ex quo nascatur argumentum per quod velit probare. Iudicium vero est expolitio argumenti quia reddit efficaciam argumento invento constituendo probationes⁹⁴⁾ et rationes ut⁹⁵⁾ locus inventus exerceat vim suam scil.⁹⁶⁾ syllogismum vel alium modum probationis⁹⁷⁾ et argumentationis et ut⁹⁸⁾ argumentum excogitatum⁹⁹⁾ explicetur.

Praecogitare enim docet inventio¹⁰⁰⁾ prius quod homo vel alius terminus habet cum substantia affinitatem talem¹⁰¹⁾ quod iunctum aliqui praedicando facit substantiam eidem cohaerere. Postea iudicium constituit aliquam argumentationem ubi hoc argumentum explicatur. Haec vero inventio, quam hic definit (De Inv. I.7.9) invenit locos et rationes¹⁰²⁾ probationum ubi loci¹⁰³⁾ habent probandi efficaciam. Itaque habet et¹⁰⁴⁾ officium sui et iudicii¹⁰⁵⁾.

93) Y f. 1vb V f. 55ra-b D f. 2ra 94) propositiones V.

95) ubi Y V D. 96) vel V. 97) probandi D. 98) ubi Y D.

99) inventum D excogitatur Y. 100) inventio om. D. 101) om. Y.

102) argumentationes V. 103) loca V. 104) om. Y.

105) sui - iudicii] suum - iudicium D V.

William points out the equivocal use of *argumentum* and *argumentatio* in *De Inventione* and gives a careful analysis of the process of argumentation, first finding the locus, then determining its suitability for the *argumentum*, finally stating the *argumentatio* in full:

De Inv. I.29.44. Y f. 19va V f. 7ova D f. 13ra

Nec confundat nos quod pro *argumento* *argumentationem* ponit. Antiqui enim aequivoce ponebant *argumentationem* et sub *argumentatione* et¹⁰⁶⁾ *argumentum* et *argumenti* *expolitionem*.

Sciendum est quod *argumentum* est ille rationabilis intellectus qui cogit auditorem ad hoc credendum unde prius ambigebat, qui trahitur ex loco. Locus enim prius consideratur qui habeat se ad aliquem terminum positum in quaestione. Inde trahitur haec ratio quod locus ille est huius naturae quod potest subici alicui et de alio praedicari et ita coniungere extrema. Quae coniunctio posse fieri prius dubitatur, postea *argumentatio* aliqua inventitur quae sit explicatio et *expolitio* illius rationis.

Tamen nudis¹⁰⁷⁾ verbis aliquando¹⁰⁸⁾ illud *argumentum* ostenditur, sicut faciunt tractatores qui ponunt tantum assumptionem vel propositionem vel unum verbum. *Explicatio* tamen numquam vocabitur nisi plena *argumentatio* fiat.

The orator occasionally makes use of dialectical loci. Therefore the student of rhetoric should know the difference between dialectic and rhetoric, the varying necessity of dialectical loci and the analogous difference between *maximae* and *maximae differentiae* compared to the rhetorical loci *proprii* and *loci communes*.

Discussing ethical, physical or dialectical matters one must use thesis, not hypothesis which belongs to rhetoric and is concerned with particular subjectmatter including actual persons (*certa persona*):

De Inv. I.6.8. Y f. 6vb V f. 6ora D f. 5ra

Si obiciatur quod in thesi similiter sunt¹⁰⁹⁾ *certainae personae*, respondendum est quod dialecticus semper innititur¹¹⁰⁾ [in] *universalibus*, et si aliquando facit mentionem de singularibus, propter exemplum facit, quia hebetes sensus non possunt ascendere ad subtilitatem *universalium* nisi per exempla *individuum* visibilium. Unde

106) om. Y V. 107) nundum D. 108) om. V. 109) sint D.

110) om. V.

syllogismi dialectici numquam admittunt singulares propositiones, sed tantum particulares vel universales. Oratores vero non agunt de universalibus, sed de singularibus, et si de universalibus mentionem faciant, gratia singularium hoc facere dicuntur.

Dialectical loci are useful to the rhetor, especially the locus a definitione:

De Inv. I.28.43. Y f. 19va V f. 7ova D f. 13ra

Nota quia¹¹¹⁾ non omnes loci dialectici sunt hic necessarii quia locus a casu, a coniugatis non sunt hic. Locus vero a definitione in loco a brevi complexione (viz. ante rem, cum re, post rem) continetur.

De Inv. II.5.19. Y f. 29vb V f. 8ova D f. 19ra

AMPLIFICARE DEBEBIT <CAUSAM> ET OSTENDERE QUANTA VIS SIT AMORIS etc. Hic est multiplex locus. Amplificabit¹¹²⁾ enim causam illam per definitionem et tunc erit locus dialecticus. Assumunt enim rhetorici dialecticos aliquando locos. Vel per exemplum, sicut quando Thyestes motus est per iram, interfecit filiam...et tunc est a simili.

cf. De Inv. II.48.141. Y f. 46vb V f. 94va D f. 29ra: Ergo qui obtemperat sententiae¹¹³⁾ obtemperat legi. Locus a definitione.

The rhetorical loci communes are an important part of a well turned speech, but they demand great care and should only be used when the case has been argued by loci proprii which possess the stronger conclusive force (vis probationis):

De Inv. II.15.48. Y f. 33va V f. 84ra D f. 21ra

Et nota quod¹¹⁴⁾ vocamus proprios locos non locum a natura, a fortuna, sed hunc locum a natura, hunc a fortuna qui¹¹⁵⁾ scil.¹¹⁶⁾ positi sunt in causis. Sciendum est etiam quod isti loci communes vim trahunt a propriis locis, sicut maximae propositiones a differentiis suis, ut in sequenti invenies.

De Inv. II.15.50. Y f. 34ra V f. 84va D f. 21rb

Locus¹¹⁷⁾ de suspicionibus communis¹¹⁸⁾ habet vim ab¹¹⁹⁾ attributis vel¹²⁰⁾ personae vel negotio. Locus de testibus, quaestionibus, rumoribus habet vim de consecutione propter auctoritatem - vel testes et quaestiones habent vim ab attributis personae, rumor habet vim ex

111) quod D. 112) amplificabis D. 113) scientiae D. 114) quia V.

115) quia Y. 116) licet D. 117) ergo add. D qui in marg. add. Y.

118) est add. Y +ras. V. 119) ex Y. 120) om. D.

aliquo attributo negotio, locus de vita a¹²¹⁾ factis, locus de causa a causa.

De Inv. II.16.51. Y f. 34rb V f. 84va D f. 21va

Docet unde habent vim communes loci ex eisdem propriis locis ex QUIBUS CETERAE ARGUMENTATIONES, sed diverso modo quia ILLAE ARGUMENTATIONES i.e. argumenta TRACTANTUR TENUIUS i.e. pauperius quia carent elegantiae divitiis, sed tamen SUBTILIVS quia maior subtilitas et vis probationis ibi notatur quam in communibus locis^{121a)}.

Rhetorical argumentation must be ornate (artificiosa). Therefore the formal difference between dialectical and rhetorical kinds of arguments excludes the use of enthymema in rhetoric according to Cicero's definition of argumentatio.

De Inv. I.31.51. Y f. 21ra V f. 71vb D f. 13vb

OMNIS ARGUMENTATIO i.e. argumentum¹²²⁾ tractatur et exponitur AUT PER INDUCTIONEM AUT PER RATIOCINATIONEM. Hic innuit divisionem argumentationis quod alia inductio, alia ratiocinatio. Ratiocinatio hic continet¹²³⁾ quod syllogismus. Oratores enim non utuntur enthymemate quo utuntur dialectici. Non enim indigent dialectici ornatis et multiplicibus verbis quibus indigent oratores ad movendum animum auditoris. Inductio vero continet hic quod apud dialecticos exemplum et inductio. INDUCTIO. Definit inductionem etsi intelligas hic¹²⁴⁾ exemplum quantum ad diversa exempla ponit plura semper in probante. INDUCTIO EST ORATIO QUAE CAPTAT ASSENSIIONEM illius cum quo INSTITUTA EST NON DUBIIS REBUS sed certis et concessibilibus, praemissae enim similitudines debent esse concessibiles, QUIBUS ASSENSIIONIBUS praemissis FACIT UT PROBETUR QUAE DAM RES DUBIA PROPTER SIMILITUDINEM EARUM RERUM QUIBUS ASSENSIT.

De Inv. I.32.54. Y f. 21va V f. 72ra D f. 14ra

ITA. Quandoquidem sunt ibi similitudines et illud causa cuius adductae sunt et conclusio ita habet tres partes. PRIMA PARS EST EX SIMILITUDINE vel UNA ut in exemplo vel in PLURIBUS ut in vera inductione hinc¹²⁵⁾ habetur¹²⁶⁾ quod exemplum sub inductione continetur. ALTERA pars est illud quod conceditur. TERTIA est conclusio. Conclusionis

121) vita a] vitam D vita et a V.

121a) 'vis' is used synonymously with 'locus' by William. cf. Y f. 41bis-rb. Vis est ab ante factis. f. 43va: A simili vel tota vis a tempore. f. 46rb: Vis est a modo, a consilio, a causa. f. 55rb: Vis est a natura.

122) om. V. 123) idem add. Y. 124) hoc Y. 125) hic V. 126) habemus D.

duo sunt genera, una quae confirmat concessionem, alia quae diversa infertur ab illato.

De Inv. I.34.57. Y f. 21vb V f. 72rb D f. 14ra

RATIOCINATIO EST ORATIO ELICIENS aliquod factum PROBABILE i.e. conclusionem EX IPSA RE i.e. ex ipso argumento quod habetur ex propositione et assumptione quod ALIQUID PROBABILE EXPOSITUM quae conclusio extra posita et¹²⁷⁾ alibi sive proponatur ad aliud probandum sive proponatur per se tantum¹²⁸⁾ priusquam scil. probata fuerit et certificata, et iam COGNITUM PER SE quod iam non eget probari sicut prius sed CONFIRMET SE SUA VI ET RATIONE i.e. sua ingenti ratione.

Per hoc differt ab inductione, quae non habet ingentem rationem, quia aliquando fallit. Differt etiam¹²⁹⁾ ab enthymemate ubi non est ingens ratio, quia non habet expolitum argumentum et satis firmum sed solis nudis verbis expositum.

Vel aliter: RATIOCINATIO EST ORATIO ELICIENS ALIQUOD PROBABILE i.e. argumentum EX IPSA RE i.e. loco QUOD ALIQUID i.e. argumentum EXPOSITUM i.e. explicatum¹³⁰⁾ in argumentatione et PER SE i.e.¹³¹⁾ ex natura sui COGNITUM CONFIRMET SE SUA <VI i.e.>¹³²⁾ sua ingenti ratione.

De Inv. I.40.75. Y f. 23ra V f. 73va D f. 14vb

Quaeritur cum omnis inductio et ita exemplum dicatur expolitio quare enthymema non sit secundum istum expolitio sicut et exemplum? Quia non est perfecta expolitio nisi ad minus ibi sint tres partes (De Inv. I.32.54). In exemplo vero sunt tres partes, similitudo praemissa et illud gratia cuius inducitur et principalis conclusio.

De Inv. I.41.76. Y f. 23rb V f. 73vb D f. 15ra

Et sciendum quod licet Tullius (De Inv. I.40.72 ff.) non concedat oratoribus enthymema tamen utuntur, testante Boethio in IV libro Topicorum (PL 64 1206D), cum dicit oratores gaudent enthymematum brevitate, sed nihil impedit¹³³⁾ quia enthymema non est proprie oratorum sed a dialecticis assumitur¹³⁴⁾. Tullius vero non agit hic nisi de illis partibus quae pertinent proprie ad oratores.

127) i.e. V. 128) om. V. 129) autem V. 130) explicatum V.

131) i.e. add. V. 132) sua vi i.e.] sua +lac. 3 fere litt. Y sua D om. V.

133) ad rem V.

134) a dialecticis assumitur] a dialecticis assumunt Y dialecticorum a quibus assumunt V.

The relationship of rhetoric to law, poetry and historiography.

William defines rhetoric as a part of civil science dealing with ornate argumentation. Accordingly it is distinct from legal science, which works from legal authority, not from argumentation. If lawyers use arguments rather than legal authority they trespass into the duty of the orators.

Likewise poets and writers of history might come close to rhetoric, when they write edifying poetry or prose, but their duty is not primarily to persuade.

De Inv. I.5.6. Y f. 5ra D f. 4ra V f. 58vb

Genus huius artis est civilis scientia...Cum enim cognoscimus quod rhetorica pertinet ad civilem scientiam scimus quod ipsa non egit profunditatibus illis quas physica exigit sed tantum civibus et patriae prodesse quaerit. In hoc enim quod civilis nuncupatur civibus utilis esse ostenditur¹³⁵⁾:

Y f. 5rb D f. 4ra V f. 58vb

Civilis scientia alia in dictis, alia in factis...scientia in dictis alia cum lite, alia sine lite¹³⁶⁾. Sine lite ut scientia historiographorum et¹³⁷⁾ poetarum. Utilia enim sunt dicta poetarum rei publicae. Magis enim Romanum nomen scripta¹³⁸⁾ quam facta extulerunt, magis incitaverunt ad virtutem homines facta antiquorum audita quam modernorum. Et haec scientia fuit sine lite. Non enim in relationibus suis disceptaverunt.

Cum lite ut scientia causidicorum. Scientia cum lite¹³⁹⁾ subdividitur ita: alia artificiosa, alia inartificiosa. Artificiosa cum lite ut oratorum qui utuntur argumentis in disputationibus suis, inartificiosa cum lite ut in¹⁴⁰⁾ iuris peritis i.e. iudicibus, quae inartificiosa vocatur quia cum inter se de sententia litigant non utuntur argumentis ut oratores sed solum auctoritatibus legum...Est autem eius officium¹⁴¹⁾ solis auctoritatibus uti. Potest tamen usurpare

135) perhibetur V.

136) cf. Victorinus, ed. Halm p.171.

137) vel Y.

138) om. D s.1.add. V.

139) scientia cum lite] quae V.

140) om. Y.

141) est - officium] sed D V.

alienum officium quod est oratorum utendo argumentis in disceptationibus suis¹⁴²⁾.

Y f. 5va D f. 4rb V f. 59rb

Nota si¹⁴³⁾ poetae aliquando loquuntur apposite ad persuasionem tamen non est officium¹⁴⁴⁾ eorum sed alienum usurpant et praeterea¹⁴⁵⁾ in hoc differunt quod oratores cum lite et controversia, ipsi vero sine controversia agunt...

De Inv. I.5.7. Y f. 5vb D f. 4va V f. 59rb

Sciendum est quia et hoc genus scil. demonstrativum bene oratori convenit quando aliquis in controversiam aliquem¹⁴⁶⁾ laudabilem vel vituperabilem esse persuadet... Si autem poetae faciunt demonstrationem agendo de laude alicuius non tamen ad persuasionem faciunt, sicut Horatius¹⁴⁷⁾ laudando Augustum non laborat ut homines credant eum esse deum sed tantum quaerit ut faciat¹⁴⁸⁾ hymnum laudis, qui¹⁴⁹⁾ placeat Augusto¹⁵⁰⁾.

However, other genres can make partial use of rhetorical doctrine, e.g. philosophical treatises or historiography. The examples used to illustrate this are very appropriate and well known from medieval literary exegesis in commentaries on the 'auctores'¹⁵¹⁾:

De Inv. I.4.5. Y f. 5ra D f. 4ra V f. 58vb

Sciendum est quod quamvis officio oratoris in hoc prologo utatur¹⁵²⁾ in hoc quod ad persuasionem studendi eloquentiae apposite loquitur tamen non est oratio rhetorica, quia non sunt ibi sex partes¹⁵³⁾, sed tantum exordium. Non enim qui rhetorice agit i.e. rhetoricas curia-

142) cf. the issue negotialis, which according to William belongs only to specialists in law, because it determines if an act is iustifiable not according to established law, but through establishing new laws, Y f. 10rb; f. 53rb. But he is not consistent, interpreting this issue elsewhere as belonging properly to rhetoric, Y f. 36rb ff.

143) quod D.

144) officii Y.

145) propterea D.

146) om. D Y.

147) Homerus V.

148) sed - faciat] tantum faciat Y D.

149) hymnum - qui] laudem quae V.

150) ei V + nihil aliud quaerit Y D.

151) cf. Arnulf of Orléans, Gloss. s. Lucan. Pharsalia II.242. ed. Marti, Papers and Monographs of the American Academy in Rome, 18, 1958.

cf. Ward, o.c. vol. I. p.395 ff. For Boethius, cf. e.g. Thierry of Chartres' commentaries on Boethius, ed. Haring, P.I.M.S. Studies and texts 20, Toronto 1971, p.119, 126, 316, 483.

152) utitur D.

153) om. D.

litates in verbis suis observat semper rhetoricam orationem facit illam quam in hoc libro facere docet, sicut Sallustius in orationibus, Boethius in prologis.

The genera and the issues.

A notable feature in William's commentaries on De Inventione and Ad Herennium is his insistence on that a case is only rhetorical subject-matter if given the properties of one of the genera, iudiciale, demonstrativum, deliberativum, according to their specific aims, iustice, honesty and utility, and if given the properties of a specific issue. Particularly his epilogue (edited as an appendix below p.33 ff.) includes a very full and interesting discussion of this point.

The genera are interpreted as a kind of real genera of which the issues are species. In an individual case to be argued the orator might use more than one issue, but always kept within one genus according to the aim of either honesty or utility or iustice and one issue must dominate the handling of the case.

De Inv. I.10.13 f. Y f. 9vb V f. 62rb-62va D f. 7ra

Possunt autem multa esse individua causarum de quibus prolixè¹⁵⁴⁾ et confuse aget eadem placitatio, sed alia erit individualis causa coniecturalis, alia¹⁵⁵⁾ definitiva et erunt coniuncta individua, non tamen existentia unum. Itaque diversae constitutiones non possunt se pati in eodem inferiori, sed deliberatio res universalis bene suscipit coniecturalem constitutionem ad eandem causam faciendam et item¹⁵⁶⁾ eadem res universalis scil. deliberatio suscipit definitivam ad aliam causam¹⁵⁷⁾ faciendam¹⁵⁸⁾ et eadem generalem in alio inferiori, eadem translative in alio inferiori. Itaque eadem res suscipit omnes constitutiones, sed una constitutio non suscipit aliam constitutionem¹⁵⁹⁾ ad unam causam faciendam nec una plures ad plures causas individuales¹⁶⁰⁾ faciendas.

154) perplexe D V perlexe ante corr. Y.

155) est add. V.

156) iterum Y.

157) causa D.

158) agendam V.

159) aliam constitutionem] unam constitutionem Y aliam V.

160) iudiciales V.

Et hoc est quod ingreditur ostendere. DEINDE quasi dicat: est¹⁶¹⁾ alia probatio quod deliberativum et demonstrativum non sunt generalis constitutio quia nulla constitutio suscipit aliam et hoc ostendit in partibus. CONIECTURALIS CAUSA NON POTEST ESSE CONIECTURALIS ET DEFINITIVA SIMUL sed quia possunt iungi simul sicut individua diversarum specierum sicut Socrates et Brunellus¹⁶²⁾ ideo addit EX EADEM PARTE i.e. in eodem inferiori causae quod illa eadem individualis causa quae est coniecturalis fit definitiva.

Et ad maiorem evidentiam addit scil. IN EODEM GENERE i.e. in eadem proprietate quod in hoc quod est coniecturalis possit esse utrumque¹⁶³⁾ quasi dicat ut coniecturalis et definitiva uniantur sub una¹⁶⁴⁾ constitutione et sint unum genus i.e. materia¹⁶⁵⁾ constitutionis et similiter dicere potes de aliis partibus, unde infert quandoquidem neque coniecturalis neque alia ergo NULLA CONSTITUTIO i.e. nec coniecturalis nec definitiva nec generalis nec translative¹⁶⁶⁾ NEC PARS CONSTITUTIONIS i.e. nec pars partis¹⁶⁷⁾ i.e. vel definitivae vel generalis etc. POTEST SIMUL ET HABERE SUAM VIM ET VIM¹⁶⁸⁾ ALTERIUS sicut nec homo potest esse et homo et asinus, sic¹⁶⁹⁾ nec causa eadem potest¹⁷⁰⁾ esse coniecturalis et definitiva. Ideo nec continet vim alterius quia tantum¹⁷¹⁾ suam et hoc est quia UNAQUAEQUE CONSIDERATUR EX SE ET SUA NATURA i.e. ex suo naturali esse.

ALTERA. Et quia ubi multae constitutiones incurrunt videretur quod unum efficerentur¹⁷²⁾ addit ALTERA vero ASSUMPTA in diversis tamen¹⁷³⁾ individuis NUMERUS CONSTITUTIONIS DUPLICATUR scil. duae constitutiones diversae, sed VIS CONSTITUTIONIS NON AUGETUR, quod una constitutio fiat ex duabus.

AT. Assumptio est, nulla constitutio suscipit aliam. AT DELIBERATIVA CAUSA i.e. deliberatio, quae est genus causae illa videlicet informis materia non solum unam constitutionem suscipit¹⁷⁴⁾ sed etiam omnes in diversis inferioribus causae; et quamvis in diversis tamen eadem res universalis suscipit omnes SIMUL i.e. in eadem placitatione, aliquando UNAM tantum, NONNUMQUAM PLURES, non omnes in eadem placitatione¹⁷⁵⁾.

161) om. Y D. 162) Burnellus Y D. 163) utraque V. 164) eadem D.
 165) maneria D V. 166) i.e. -translative om. V. 167) i.e. -partis om. V.
 168) om. V. 169) similiter D similiter (sicut ante corr.) V.
 170) eadem add. D. 171) tantummodo V. 172) efficeretur V.
 173) tantum Y. 174) recipit V. 175) aliquando - placitatione om. D.

The dependence on master Anselm and master Manegold.

While at least a large fragment of Manegold's commentary on De Inventionione is extant, Anselm's opinions are only known from William's quotations. How influential Anselm has been on William is difficult to see from these few quotations, where his views are always shown in contrast to those of Manegold's. Manegold is quoted much more frequently and appears to have contributed very much to William's opinions and manner of interpretation, mostly introducing refinements of Victorinus' and Boethius' views, especially so in stressing Boethius' doctrine of the genera and issues (PL 64 1207C), from which William elaborated this theory:

De Inv. II.37.110. Y f. 41bis-vb V f. 91rb D f. 26va

Ille QUI penitus et DILIGENTER COGNOVERIT VIM ET NATURA i.e. vim naturaliter insitam OMNIUM CAUSARUM i.e. iudicialis et deliberativae INTELLEGET DISSIDERE causas PRIMO i.e. in¹⁷⁶⁾ prima fronte i.e. principaliter, TUM i.e. ex una parte GENERE, TUM i.e. ex altera parte FORMA. Genus secundum magistrum Ansellum dicitur finis ad quem tendit causa quia ipse est principalis natura per quam fit¹⁷⁷⁾ diversum genus in causa, formam vocat proprietatem quandam agendi quam ex fine recipit. Alio enim modo agitur secundum finem recti, alio secundum finem utilis.

Secundum magistrum Menegaldum sic. Differunt GENERE quia aliud genus est iudiciale, aliud deliberativum, et FORMA i.e. constitutionibus. Illa enim tria quasi informia formantur in constitutionibus et ita ad suos fines tendunt et sic differunt forma. Iudicialis enim forma est cum in aliqua constitutione tendit ad iustum vel iniustum quod numquam alia faciunt. In illis duobus differunt, in CETERIS autem conveniunt PARTIBUS i.e. locis, argumentis, praeceptis.

Anselm on the other hand is preeminently characterized by common sense and hesitation to introduce overelaborate divisions and subdivisions. He held unlike Manegold that speeches in all three genera could be held everywhere, not being locally restricted to either the courtrooms of Forum, the popular assemblies in Campus Martii or the senate¹⁷⁸⁾. When Manegold, quoting Victorinus, subdivided the rhetorical loci under the four types of probable argument Anselm preferred to use the loci after 'modum probabilitatis'¹⁷⁹⁾.

Similarly, Anselm restricted the use of 'locus communis' to the part

176) om. Y. 177) om. Y. 178) Y f. 6va, f. 41bis-vb.
179) Y f. 20va. Victorinus ed. Halm p. 237.14 ff.

of speech dealing particularly with argumentation, while Manegold stressing the 'motif' in a 'locus communis' rather than its conclusive force saw no obstacle in using loci communes in the prologue and all the other parts of a speech:

Ad Her. II.30.47. Y f. 57^{bis}rb D f. 35ra

QUATTUOR IN LOCIS POSSUMUS UTI CONCLUSIONIBUS i.e. partibus conclusionis quas nomine totius vocat. Magister vero Menegaldus dicit quod enumeratio numquam fit in aliis nisi in conclusione et fit secundum eum talis obiectio: Si quis obiciet non esse utendum indignatione et conquestione in fine exordii et narrationis cum per communes tantum locos inducantur, communes autem locos velint praeire loci singulares, dicemus nihil obesse quia in narratione loci singulares considerantur de probabilitate, luciditate, brevitate et in exordio de benivolentia etc. et ita non incommode sequitur indignatio et conquestio.

Magister vero Ansellus ita solvit quod communis locus¹⁸⁰⁾ non debet sequi proprios nisi in confirmatione, ubi est probatorius.

CONCLUSION.

William's commentaries to De Inventionem and Ad Herennium were inspired by a mixture of Anselm's common sense and clarity of opinion and Manegold's more refined and scholastic endeavours. They are marked by their often excellent selection of illustrative examples, the keen interest in delineating rhetoric in contrast to dialectic and other literary genres and their interesting and elaborate discussion of rhetorical subjectmatter confined within the genera and the issues. This discussion bears the stamp of a 'realist's' attitude, in so far such an attitude would intrude into rhetoric at all.

Unfortunately these rhetorical commentaries cannot easily be compared with the few extant fragments of William of Champeaux's work, but for historical reasons and especially because they fit in well with what we know from Abailard about William of Champeaux's lectures on rhetoric I believe that these commentaries should be attributed to William of Champeaux.

180) om. Y.

APPENDIX

EPILOGUE Y f.68vb-69vb.

Non ignotum sit Marcus Tullius rectum genus accipere civilem rationem in designatione rhetoricae.¹⁾ Quod autem dicit Tullius QUAEDAM non dividuit eam rationem, sed quodam modo restringit usque ad ipsum proximum rhetoricae genus. Quod vero addidit QUAE in MULTIS ET MAGNIS REBUS
5 versatur agit secundum hoc quod est in agente, non secundum quod in sua natura consideratur rhetoricae genus [habere].

Nota etiam quod in materia oratoris diversi sunt Boethius et Tullius. Dicit enim Boethius in quarto libro Topicorum²⁾ quodlibet negotium de quo intendit agere orator ipsius oratoris esse materiam, quae postea
10 sub demonstrativo formatur vel sub deliberativo vel iudiciali cadat. Necesse est idem thema simplex nondum demonstrativo vel ceteris <informatum> vult esse materiam eamque deinde dividit per demonstrativum vel deliberativum vel iudiciale.

Tullius vero nullam rem iudicat debere oratoris materiam appellari³⁾
15 quamdiu consideratur non informatum aliqua illarum proprietatum quae per demonstrativum et deliberativum et iudiciale significantur. Et hoc est summa: Ita dicit Boethius negotium aliquod simplex materiam esse oratoris; Tullius vero non nisi formatum.

Quasi quis diceret, ut exempli gratia sic agamus, 'animal purum esse
20 materiam Socratis vel alicuius' quod dividi postea diceret per rationale et irrationale. Alius vero id negaret dicens 'non animal purum esse Socratis materiam, immo animal formatum rationalitate et mortalitate'⁴⁾. Boethius itaque, qui illud purum materiam appellat, partes dicit demonstrativum et cetera. Tullius autem non partes materiae illa
25 appellat sed tria genera, quae primo loco sunt materia.

Sed antequam ad discussionem veniatur an illa recta esse genera possint, prius quid unumquodque illorum significet videamus. Sciendum itaque quod hoc ponit⁵⁾ demonstrativum quod⁶⁾ agendum est⁷⁾ de illo negotio ad laudem alicuius vel vituperationem. Verbi gratia: furtum Verris,
30 postquam inde aliquis intendit agere secundum Boethium eius est materia

1) De Inv. I.4.5. 2) PL 64.12o7C. 3) appellatori ante corr. Y.
4) mors Y. 5) in marg.add. Y. 6) quid ante corr. Y. 7) sit Y.

secundum vero Tullium non donec intendat aliquis inde agere /f.69ra/ et loqui ad laudem alicuius vel vituperationem quod ponit demonstrativum, sive ut ostendat utile vel inutile, honestum vel inhonestum quod ponit deliberativum, iustum vel iniustum quod significat iudiciale.

5 Itaque idem negotium et demonstrativum et deliberativum et iudiciale potest esse secundum diversos eodem tempore vel secundum eundem diversis temporibus, non tamen sic quod dum informatur altero alio possit superinformari, sed sicut unum et idem corporis individuum informabile est albedine et nigredine et medio colore, non tamen dum informatur uno a-
10 lio informatur.

Visa autem ⁸⁾ horum nominum significatione, quid unum quodque eorum nominat inspiciamus. Et est sciendum quod Verres ipse potest vocari demonstrativum secundum quod de eo agitur ad laudem vel vituperationem, vel ipsa eius actio i.e. furtum secundum hoc quod ostenditur laudabile
15 vel vituperabile, aut etiam propositio ista 'Verres fecit furtum' secundum quod agit de rebus significatis a vocibus istis vel ad laudem vel vituperationem. Eisdem rebus attribuitur et nomen deliberativum et iudiciale sive Verri sive actioni eius sive orationi, quae inde agit.

Quod autem cogitatione aliquis informet rem extrinsecam videtur im-
20 possibile, sed non est. Sicut enim parietem eminus positum informo mea visione, quia dum video eum ago in eum videndo et ipse probatur dum videtur, sic etiam dum cogito aliquam rem et ipsa a me cogitatur et ita rem informo quae eminus posita est mea cogitatione. Similiter itaque neminem laedat si informamus rem aliquam demonstratione et deliberatione
25 et iudicali i.e. proprietatibus quae per haec vocabula significantur.

Sed videndum est an in re quam nominat demonstrativum et cetera possit esse aliqua proprietas. Dicimus itaque quia si de vocibus dicamus quod ipsae sint demonstrativum et cetera quoquo modo dici potest quia illae voces suo modo sunt. Si vero ipsum Verrem vel actionem eius
30 demonstrativum vocamus grave est, cum enim illae non existant nec aliquid in eis fundari potest vel esse. Iam enim quae non sunt necesse esset esse, sed contra sciendum quia quamvis illa non sint tamen informamus illa, prout ipsa informari possunt ut res non existentes.

Ut cum phoenix aliquando non sit agimus de phoenice et nominamus et

8) detem Y.

ita phoenix nominatur, non quod aliquid intellegamus poni in re non existente sed ad morem existentium agimus de non existentibus. Si enim res essent quas nominamus i.e. respectu quarum nominationem habemus scil. actionem illam, et illa res haberet nominationem illam scil.

- 5 passionem, sic igitur in rebus huiusmodi formam ponimus prout ipsae eam habere possunt.

Sed amodo horum nominum visa significatione, quid cetera significant videamus et primum de quaestione et constitutione. In primis itaque sciri oportet quia quod in dialectica quaerens /f.69rb/ et quaesita quaestio dicitur⁹⁾ idem in rhetorica quaestio et constitutio appellatur. Et est constitutio proprie ut ipse Tullius definit¹⁰⁾ PRIMA CONFLICTIO¹¹⁾ CAUSARUM i.e. intentio et depulsio i.e. istae duae propositiones 'Verres fecit furtum' quod ad accusatorem pertinet et istud defensoris 'Verres non fecit furtum'.

- 15 Quaestio vero quae ex utraque interrogative conficitur ut 'utrum Verres fecerit furtum vel non fecerit'. Abusive tamen vel Verres ipse vel furtum ipsius constitutio dici potest, scil. quod de his fit conflictus causarum, et quaestio, secundum hoc quod de his quaeritur. Sed etiam constitutio pro quaestione et quaestio pro constitutione poni non
20 recusat.

Causa vero cum ipsa quaestione vel constitutione idem prorsus significat et cuicumque constitutionem vel quaestionem attribuimus causam quoque attribuit auctoritas. Accipitur etiam causa in designatione totius placitationis i.e. deliberativi et demonstrativi(et iudiciali).
25 Unde in Tullio habemus NEQUE ENIM CAUSA AD COMMODATUR AD CONSTITUTIONEM SED CONSTITUTIO AD CAUSAM ibi vocans causam unam de generibus, scil. demonstrativum vel deliberativum vel iudiciale¹²⁾.

Nunc autem quare ipsa genera appellentur videndum est. Neque enim cum his sentitur qui recta illa genera existimant, sed genera appellat
30 auctoritas demonstrativum, deliberativum, iudiciale, quia sunt similia veris generibus in hoc quod sicut vera genera praeiacent informia velut materia, advenientibus autem formis informantur in species, sic quilibet actus de quo agere aliquis intendit [agere] ad laudem vel vituperationem alicuius vel ad utile vel inutile, iustum vel iniustum¹³⁾

9) cf. Abailard, Gloss.s.Top. Scritti di logica, ed. Dal Pra, p.220.6 ff.

10) De Inv. I.8.10. 11) conflictatio Y. 12) De Inv. I.10.13.

13) iustum - iniustum] iuste - iniuste Y.

simplex praeiacet adhuc purum, advenientibus formis illis quae constitutiones faciunt sunt quasi species.

Verbi gratia: intendit aliquis de furto Verris ad laudem vel vituperium quod facit id demonstrativum. Ecce quasi informe quod si et
5 formetur huiusmodi proprietate quod fit <si> quando¹⁴⁾ accusator affirmet factum, defensor vero neget, iam fit species quodam modo et dicitur demonstrativum coniecturale.

Quod si non neget defensor factum sed dicat se non responsurum illi accusatori vel non illo modo vel illo tempore, alia qualitate informatum
10 fit demonstrativum translativum.

Quod si in omnibus <illis> non¹⁵⁾ est controversia sed quo nomine id appellari debeat scil. sive furtum sive sacrilegium demonstrativum definitivum dicitur.

Quod si de quantitate vel qualitate, generale.

15 Sicut cera considerata simplex informabilis est sive hectoreato sive achilleato sive qualibet alia forma et ita quodam modo similis est vero generi. Sic et <in> deliberativo et iudiciali dicendum est.

Sed quaeritur quare ista potius dicantur genera et illa species quam e converso. Sicut enim dicitur demonstrativum aliud coniecturale, aliud
20 translativum, aliud generale, aliud definitivum, sicut et deliberativum et iudiciale, similiter conversim dicere possumus coniecturale aliud demonstrativum, aliud deliberativum, aliud iudiciale, scil. de ceteris constitutio-/f.69va/-nibus similiter.

Sed ad haec dicimus quia illa ideo potius dicuntur genera quia maiorem
25 iorem affinitatem habent cum generibus. Naturaliter enim ista praece-
dunt cum id intendo agere de furto Verris, per me ipsum possum facere illud demonstrativum sine omni respectu adversarii. Coniecturale vero vel definitivum vel translativum vel generale¹⁶⁾ facere non est in illo qui inde cogitat agere, sed in defensore. Quo modo enim scire potest
30 accusator nisi ex defensore an sit futura constitutio coniecturalis? Si enim ille factum negaverit coniecturalis est. Aliter cum ipse coniecturalem vellet facere adversarius non negans factum, sed de nomine dubitans definitivam faceret de coniecturali. Quia ergo illa proprietate informatur quae a solo accusatore ei dari¹⁷⁾ potest ideo hoc modo

14) hoc quam Y. 15) etiam Y. 16) generalis Y. 17) dare Y.

informatum genus est. Alia quoque affectio quae a defensore etiam tribuitur species est i.e. constitutio appellatur.

Illud quoque notandum quia cum iudiciale fit quod tendit ad iustum vel iniustum, nisi simpliciter hoc fiat non est iudiciale. Si enim
5 discutitur de iusto vel iniusto ad laudem vel vituperationem demonstrativum erit, non iudiciale.

Illud quoque non est praetermittendum quod, cum Tullius¹⁸⁾ dicat demonstrativum esse quod ad laudem certae personae vel vituperatione(m) pertineat certam personam accipit non hominis, sed cuiuslibet rei ut
10 civitatis de qua agitur directe ut de persona. Et est similiter necessaria certa persona et in deliberativa et iudiciali, quamvis liber in definitionibus eorum non apponat¹⁹⁾.

Quod vero dicit²⁰⁾ thesim absolutam circumstantiis, causam vero, quae hypothesis dicitur, quod solam rhetoribus dicit convenire, sine circum-
15 stantiis dicit non existere falsum videtur. Ipse enim multas quaestiones componit ubi nullas videmus circumstantias ut 'utrum Verres fecerit furtum necne'. Hic nil plus videmus quam si dicatur 'utrum Socrates sit albus necne'.

Sed ad hoc dicimus quia in hypothesi aut materialiter apponuntur
20 circumstantiae aut subintelleguntur. Qui enim dicit 'utrum Verres fecerit furtum necne' ut hypothesim faciat, necesse est vim attendat ex nomine, quia scil. taliter vocetur, locum etiam, per quem id putet probare (quia) huiusmodi est etc. Qui vero dicit 'utrum Socrates sit albus' nullam vim facit in eo quod tali nomine appelletur vel quod tali
25 loco usus fuerit putat aliquid prodesse.

Sed etiam illud praetereundum non est, quod cum rhetorica scientia partes habeat componentes scientiam inveniendi, eloquendi, disponendi, memorandi, pronuntiandi, quicquid per rhetoricam fit vel per aliquam harum vel per aliquas fieri (oportet). Cum igitur oratio oratoris rhe-
30 torice ab eo construatur oportet ut vel per inventionem vel per rhetoricae aliquas partes tractetur. Sed cum etiam oratio oratoris partes habeat exordium, narrationem, partitionem, confirmationem, conclusionem, necessarium est ut etiam istae partes per partes rhetoricae pertractentur.

18) De Inv. I.5.7. 19) opponat Y. 20) cf. De Inv. I.6.8.

Quo modo autem per illas agi /f.69vb/ possint videndum est. Neque enim per aliquam illarum²¹⁾ tractari posse videntur. Per inventionem illud non fit. Inventio enim, ut ipse Tullius definit²²⁾, EST EXCOGITATIO RERUM VERARUM vel VERI SIMILIIUM, QUAE CAUSAM PROBABILEM REDDANT

5 hoc est scientia quae docet nos invenire necessaria vel probabilia argumenta quae causa(m) etc. Sed invenire argumenta hoc non valet nisi ad confirmationem et reprehensionem. In his enim tantum duabus valent argumenta. In exordio enim quid prodest argumentum? Ibi nihil probatur sed tantum auditores benivoli aut attenti aut dociles fiunt quod ex argumentis minime efficitur. In narratione quoque nil aliud facimus nisi

10 hic²³⁾ tantum tangimus breviter summam rei de qua tractaturi sumus sed et hic quoque nil opus est argumentis. In partitione quoque ostenditur in quo conveniamus cum adversariis, in quo dissideamus, et hic etiam videmus nil facere argumenta. In conclusione ubi ea quae probata sunt

15 concluduntur patet non egere argumentis. Sola itaque confirmatio in qua ea quae narrata sunt argumentis approbantur, reprehensio quoque quae dicta adversariorum aut omnino argumentis diluit aut aliqua ex parte debilitat, sine argumentis non tractatur, sed nec secundum alias partes rhetoricae illa tractantur quod a scientia inventionis longe

20 sunt.

Neque enim dispositio disponit nisi inventa aut elocutio eloquitur et ita de ceteris sicut in definitionibus earum notatur. In singulis enim earum definitionibus habetur inventio. Unde falsum videtur apertissime quod partes rhetoricae orationis per²⁴⁾ rhetoricae partes tractentur, unde nec secundum rhetoricam.

Dicendum itaque est quoniam hic strictius definit inventionem argumentorum tantum cum etiam inventio exordiri doceat et narrare etc. Vel largius exponatur definitio inventionis non tantum scil. in significatione argumentorum, sed omnium quae causam reddunt probabilem. Haec autem et qui exorditur bene facit et qui narrat etc. Nam qui auditores aut benivolos aut attentos aut dociles reddit ut ipsi causae suae consentiant eam approbatam facit. Sic itaque inventio invenit sed ubi locum non habet inventio ibi dispositio disponit, memoria memorat et aliae

21) illorum Y. 22) De Inv. I.7.9. 23) hoc Y. 24) orationis per orationisque + i.e. s.l.add. Y.

suum habent officium. Unde manifestum quod omnes partes componentes rhetoricae scientiae orationis oratoris partes constituunt. * * *²⁵⁾

Nota etiam quia translative constitutio non est diversa a ceteris in essentia, sed tantum in modo agendi, sicut locus a transsumptione in Topicis non diversus <est> a loco a maiori vel minori vel a simili²⁶⁾.

- 5 Similiter translative non est diversa in esse a coniecturali, immo quaecumque ipsa sit constitutio si differatur a causa illico translative appellatur.

25) lac. 25 fere litt. Y. 26) cf. Abailard, *Dialectica*, ed. De Rijk, p. 444.